

20591
474.009.438
КОЛЯ
П

Олександр КОЛЯНЧУК

ПИКУЛИЧІ

**УКРАЇНСЬКИЙ
ВІЙСЬКОВИЙ
МЕМОРІАЛ**

Олександр Колянчук

/

ПИКУЛИЧІ

**УКРАЇНСЬКИЙ
ВІЙСЬКОВИЙ
МЕМОРИАЛ**

Перемишль ■ 2003

Олександр Колянчук. Пикуличі: український військовий меморіал. – Перемишль, 2003. – 12 с.

Висвітлюється літопис Меморіалу вояків Армії УНР і Галицької армії. Споруджений під Перемишлем у 20-ті роки ХХ століття він був і залишається символом національної гордості та героїзму.

У другій половині XIX ст. на південно-східних околицях Перемишля збудовано артилерійсько-кавалерійські казарми, що входили до Перемиського укріплення. На її базі в 1914 р. знаходилось 128 тис. людей, 15 тис. коней, а також багато бойової техніки (1050 гармат, з них 776 фортечних і 180 резервних). Фортеця була добре підготовленою до оборони в часі війни з наступаючим від осені російським військом (понад 230 тис.), однак ефективність оборони послаблювали різні чинники, а саме багатонаціональність гарнізону (австрійці, хорвати, чехи, поляки, словаки, серби, українці) і багато шпигунів – доходило до багатьох самосудів над українцями і євреями. Наприклад, 14 вересня 1914 р. австрійський конвой під проводом Д. Шайнера закатавав по дорозі з залізничного вокзалу до табору для полонених в Баконьчицях 46 осіб. В ніч з 21 на 22 березня 1915 р. підірвано мости, укріплення і радіостанції. В російський полон потрапили: дев'ять генералів (серед них один з чотирьох генералів-українців армії Фелікс Шепарович, який помер в Сибіру), 93 офіцери штабу, 2500 вищих офіцерів і 117 тис. вояків. Під час штурму фортеці загинуло майже 40 тис. вояків російської армії (більшість з них були українцями; серед мобілізованих у 1914 р. до російської армії 16 млн. новобранців було 6 млн. українців, а в частинах Південно-Західного фронту вони становили

більшість. Входили українці й до керівного складу: ген.-пор. Микола Володченко командував 6-ю Кавалерійською дивізією фронту, ген.-полк. Сергій Дельвіг був головним інспектором артилерії 3-ї російської армії, а після руйнування фортеці – комендантом Перемишля).

Наприкінці 1918 р. і на початку 1919 р. в трьох колишніх казармах в тилу укріплення “Перемишль” створено табори для полонених з Армії Західно-Української Народної Республіки і тимчасово інтернованих українців з Галичини і Волині. Утримували в них також полонених з українських підрозділів (близько 1300 осіб), які брали участь у польсько-українських боях на території Перемишля і околиць. В травні 1919 р. в ході польсько-українського збройного конфлікту на Волині до табору направлено 699 полонених з Армії Української Народної Республіки. В середині 1919 р. у Пикуличах разом з 699 полоненими з Армії УНР перебувало 2978 полонених з Галицької армії і 243 цивільні особи.

В останніх днях листопада 1920 р. в Пикуличі знову потрапили інтерновані вояки з Армії УНР. Це були козаки і старшини 1-ї Запорізької дивізії з її командувачем ген. Гаврилом Базильським і його заступником ген. Миколою Яшниченком, командирами трьох бригад: 1-ї Запорізької – командир полк. Іван Дубовий, 2-ї Запорізької – командир полк. Іван Литвиненко, 3-ї Запорізької – командир полк. Ігор Троцький, а також 1-ї Артилерійської бригади – командир полк. Семен Лошенко, полку Чорних Запорожців – командир полк. Петро Дяченко, сотні кавалерії – командир сотник Яків Петрусь, сотні автоматників – командир підполк. Степан Самійленко, транспортної сотні – командир сотник Михайло Шадрин, відділи технічних служб, залоги бронепотягів “Кармелюк”, “Козак” і “Запорожець”. Короткий час перебували в таборі

також інші підрозділи і велика група офіцерів Міністерства військових справ, штаб Дивізії кулеметної з командувачем ген. Олександром Бурківським. Наприкінці грудня 1920 р. у таборі перебувало 3747 полонених та інтернованих, з них 3013 петлюрівців, а в лютому 1921 р. – 3317 інтернованих українців: 805 офіцерів, 2445 солдат і 77 жінок з дітьми.

Незважаючи на тяжкі умови життя, у грудні 1920 р. в таборі започатковано культурно-освітню діяльність. Її організатором був культурно-освітній відділ 1 Запорізької дивізії і майже тисячна група офіцерів, зокрема мобілізовані до війська вчителі. Вже наприкінці грудня з'явився сатиричний журнал “Жало”, в січні почала діяти споживча спілка “Тіклування”, що пізніше змінила назву на “Запорожець”. Її організатором і керівником був Ю.Сліпачинський. 23 січня 1921 р. затверджено статут товариства “Просвіта” і створено кілька його секцій: освіти, мистецтва, бібліотека, видавнича, виробнича, спортивна. Діячами цієї організації були: підполк. Микола Гавришко, сотник Михайло Островерха (псевдо М.Осика), сотник Юрій Артющенко, хорунжий Л.Лазаренко, поручник Андрій Корнійчук, поручник Михайло Сергієнко, В.Доля, Микола Прасіцький, Павло Запорізький. Організовано початкову школу, курси історії України, іноземних мов; діяла художня майстерня під керівництвом полк. Бориса Палія-Неїла (1876-1956); пізніше організував і керував іконографічною майстернею “Відродження” в Перемишлі, очолював відділ Українського Центрального Комітету), а також сотника Павла Ковжуна і Павла Запорізького. Створено табірний театр, головним режисером якого був сотник Володимир Далекий, а заступником Саливон, сценаристом Лютий, хор полку Чорних запорожців. Ці колективи виступали також в театральному залі Українського Народного Дому.

У таборі перебувало (ще перед інтернуванням українських вояків) 600 червоноармійців. Надмірна концентрація людей, “холод і голод”, антисанітарні умови були причиною масового захворювання.

В Перемишлі поселилося багато членів уряду УНР, в тому числі двоє міністрів (професорів Українського Державного Університету в Кам’янці Подільському) Віктор Приходько і Харитон Лебідь-Юрчик, які після налагодження зв’язків з перемиськими українськими організаціями, допомагали розв’язувати багато тяжких побутових проблем і покращувати стосунки між польською адміністрацією табору і командувачем Груп військ УНР ген. Г.Базильським і більшовицькими полоненими. Для цього приїжджали в Перемишль командувач Армії УНР ген. Михайло Омелянович-Павленко і Головний інспектор Армії УНР ген. Всеволод Петрів. Згодом у Перемишлі поселився (з Ярослава, де хворим попав у шпиталь з Пикулич у 1921 році, відтак був помічником лікаря) Петро Шкурат (1893-1978), який став в міжвоєнному періоді одним із провідних культурно-освітніх діячів Перемишля, організатором будови бурси ім. Симона Петлюри, опікуном майже 200-та особової групи наддніпрянської шкільної молоді і діячем місцевої ланки (та Головної Ради) УКЦ в РП.

У 1919 р. в перемиських таборах перебувало майже 30 тис. осіб. Це був час великої пощесті – доходило навіть до сотні смертей щодня. Це спонукало прибути в табори 19 липня 1919 р. Місію Українського Червоного Хреста в складі 4 осіб, а її звіт, опублікований в центральній пресі передрукували “Новини понеділкові” під промовистою назвою “Пекло в Пикуличах”: “В бараках полонені сплять просто на згнилій дерев’яній або кам’яній підлозі без сін-

ників. Через вологість всі полонені хворі на ревматизм, запалення легень і сухоти. Приміщення, в яких перебуває інтернована українська інтелігенція, поруч з туалетом, звідки йшов страшний сморід. Інтелігенції заборонено спілкуватися з рештою полонених... Щодня реєстрували більше сотні хворих на тиф. Таких хворих забирали до лікарні, де вони лежали на голій землі і помирали як мухи... В таборі на вул. 3 Мая, де були полонені та інтерновані – також члени Місії – побачили 6 тис. полонених і інтернованих...”

Це викликало бурхливу реакцію в перемиській пресі, бо епідемія серед скитальців перенеслася до міста і спричинила численні випадки смерті серед його населення. Ситуація в Пікуличах стала предметом обговорення Миської ради, під час якого член Ради соціал-демократ д-р Дорош ствердив, що “становище, яке там панує (в таборі – О.К.) є ганьбою для Польщі”. Д-ра Дороша підтримав бурмістр міста Костшевський. У зв’язку з цим постановили звернутися до військової влади вжити санітарно-медичні заходи.

Незважаючи на велику кількість критичних голосів у пресі, ситуація не мінялася. Дописувачі ждали ліквідації табору, побоюючись нової епідемії тифу. “Стверджено офіційно, – читаємо в одній із статей – що вже багато мешканців Перемишля захворіли на тиф, заразившись посередньо або безпосередньо в таборі... Є багато жертв!.. Ми переконані, що військова влада, маючи найкращі наміри, не здатна на разі запровадити лад і порядок. А якщо так, то для чого до цього КОНЦЕРНУ СМЕРТІ втягувати місцеве населення, чому воно повинно також платити данину МОЛОХОВІ СМЕРТІ, якого розпихають щоденні гекатомби пікулицького табору...”. Ситуація в таборі була критичною й у березні 1920 р. місцевий часопис продовжував обурю-

ватися: “Хто ж поверне родинам годувальників, батькам дітей, хто винагородить моральне терпіння тим сотням осиротілих істот”.

До весни 1920 р. померлих скитальців ховали на полях біля табору. Після протестів селян місцем поховань вибрано територію колишньої австрійської порохівні в Пикуличах, знищеної під час капітуляції укріплення в березні 1915 р. Упорядкуванням кладовища в Пикуличах зайнялися українські діячі з Перемишля – члени створених харитативних організацій “Самаритянська допомога” і “Брат братові”. Відразу після ліквідації таборів, навесні 1921 р., члени цих організацій разом з молоддю української гімназії в Перемишлі та місцевими селянами, які надали вози і коней для вивезення лому і наведення землі, впорядкували цвинтар, на якому поставили хрест, зофірований селянином Василем Микитою. В першу неділю після Зелених свят 1921 р. відбулася перша процесія до Пикулич, проведена єпископом Йосафатом Коциловським і каноніком о. Константином Богачевським. На могилах покладено тоді три перші вінки. Упоряджувальні роботи продовжувалися влітку 1922 р. У черговій процесії на цвинтар в 1922 р. взяло участь понад 10 тис. осіб, покладено понад 50 вінків.

Для пришвидшення впорядкування цвинтару в 1922 р. при філії Товариства Опіки над Військовими могилами в Перемишлі створено спеціальну Комісію, яка одержала дозвіл на ексгумацію. Наприкінці зими 1924 р. перенесено тіла померлих з полів біля таборів в Пикуличах, з Баконьчиць і Засяння до спільних могил в Пикуличах. Через три роки зроблено огорожу, насипано курган і поставлено 8-метровий

пам'ятний хрест з написом "Борцям за волю України". Його авторкою була митець Олена Кульчицька.

Загалом на цвинтарі поховано приблизно 2 тис. українців, головним чином полонені Галицької армії, інтерновані цивільні особи, а також вояки Армії УНР. У другій половині 1919 р. там поховано вісім військових капеланів: Миколу Павлюка, Михайла Гука, Миколу Кубельника, Матвія Сенька, Олексу Аксюка, Яківа Бідачку, Дмитра Вуйціка і Миколу Василька. Похорон останнього відбувся дуже урочисто, були присутні декілька духовних осіб з Григорієм Лакотою і великою групою перемишлян.

Багатьох учасників визвольних змагань 1917-1921 рр., – померлих в різний час, – поховано на Головному цвинтарі в Перемишлі. До нашого часу збереглася могила сотника УГА Теодора Гози (1882-1934), Гізелі Ставничук (1899-1957) – дружини полковника армії УНР Михайла Ставничука (1893-1966) та поручника УГА Семена Шкреметка (2.10.1894 – липень 1919). На цьому цвинтарі також поховано понад 20 українських вояків, що загинули в листопадових польсько-українських боях 1918 р. у Перемишлі. Серед них: Олександр Бій, Степан Британ, Петро Чура, Броніслава Демчук, Ольга Демчук, Тарас Фільц, Іван Гадзевич, Петро Голубин, Микола Гринкевич, Андрій Кокот, Юліан Козьол, Володимир Кучерепа, Микола Нагайський, Лев Пашковський, Іван Петрічка, Юрій Заблоцький. Однак під час проведення в 1923-1924 рр. ексгумації не велося відповідної документації, лише 1931 р. звернулися з відозвою до колишніх полонених перемиських таборів надіслати прізвища померлих невільників.

В міжвоєнний час цвинтар в Пикуличах став місцем національно-патріотичних маніфестацій і щорічних відправ, які інколи збирали до 30 тис. мешканців Перемишля і

околиць. Прибували туди також делегації з різних місць, навіть з Гуцульщини. Після Другої світової війни цвинтар зруйнували.

Відбудовано його в 1989 р. з ініціативи та фінансової підтримки підприємця з Перемишля Ярослава Сидора. Відновлено традицію щорічних відправ за участю греко-католицького і православного духовенства, представників влади Польщі та України. В 1994 р. цей український некрополь названо "Український воєнний цвинтар". 2000 р. площу цвинтаря збільшено і поховано там останки 47 ексгумованих в Бірчі та Лішній вояків УПА.

Олександр Колянчук. Пикуличі: український військовий меморіал. – Перемишль, 2003. – 12 с.

Текст друкується в авторській редакції і коштом автора.

Обкладинка
Федора Лукавого

Художньо-технічна редакція
Богдани Пікулик

Відповідальний за випуск
Микола Литвин

Підписано до друку 12.06.2003 р.
Друк. різ. Наклад 200 примірників.